DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-97
УДК 343.13

***А. Р. Туманянц*,** кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри кримінального процесу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCIDE: 0000-0001-6403-8436

М. І. Демура, кандидатка юридичних наук, старша викладачка кафедри кримінального процесу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCIDE: 0000-0002-5637-3290

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСОВОГО ГОДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Постановка проблеми. Україна на конституційному рівні проголосила: кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28 Основного Закону). Згідно зі ст. 10 Основ законодавства про охорону здоров'я громадяни України зобов'язані піклуватись про своє здоров'я, а у ст. 25 зазначеного нормативно-правового акта передбачено, що держава забезпечує життєвий рівень населення, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд, соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання його здоров'я.

Питання примусового годування засуджених та осіб, які тримаються під вартою та відмовляються від їжі, неодноразово підіймалося на міжнародному рівні, зокрема, у рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, або Суд) у справах «Невмержицький проти України» (заява № 54825/00), «Яковлєв проти України» (заява № 42010/18), «Чорап проти Молдови» (Ciorap v. the Republic of Moldova) (заява № 12066/02), які загалом стосуються порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свободу у зв'язку з примусовим годуванням заявників.

На національному рівні ці питання тривалий час залишалися на рівні наукових дискусій та законопроєктів. Вони ставали предметом наукових дискусій учених у галузі міжнародного, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального права. У липні 2022 р. положення щодо примусового годування осіб, що тримаються під вартою, отримали своє законодавче закріплення шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування» від 19.07.2022 р. № 2429-IX. Пропозиція із внесення зазначених змін до КПК України обґрунтовується, серед іншого, тим, що під час здійснення нагляду в групі справ «Невмержицький проти України» Комітет міністрів Ради Європи ухвалив рішення, в якому делегати, зокрема, «… відзначили нову нормативну базу щодо примусового годування, спрямовану на усунення порушення статті 3 Конвенції у справі Невмержицького, та закликали державні органи надати відповідну інформацію щодо впровадження цієї системи, у тому числі відповідні рекомендації і медичні інструкції».

Одним із способів виконання зазначеного рішення має стати проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування». Із моменту рекомендації Комітетом міністрів Ради Європи щодо важливості оновлення нормативної бази, яка регламентує примусове годування і спрямована на усунення

порушення статті 3 Конвенції, пройшло понад 5 років, і лише у 2022 р. прийнято вказаний вище нормативний акт.

Прийняття цього Закону було викликано не лише необхідністю правового врегулювання означеної проблематики, а й виконанням Плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 р. № 1133. Зокрема, в пункті 681 цього Плану зазначається про необхідність визначення правових підстав для затвердження порядку та видів примусового годування, а також умов тримання засуджених та осіб, які тримаються під вартою та відмовляються від прийняття їжі (оголошують про голодування); необхідність удосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства в частині врегулювання процедури розгляду судами питання застосування заходів примусового годування засуджених та осіб, які тримаються під вартою та відмовляються від прийняття їжі, відповідно до Мальтійської декларації стосовно тих, хто оголосив голодування, та на виконання рішення Європейського суду з прав людини від 21 червня 1999 р. у справі «Невмержицький проти України» (заява № 54825/00)[1]. Тобто мова йде про національну важливість вирішення питання щодо правового врегулювання порядку вжиття заходів примусового годування осіб, які тримаються під вартою та відмовляються від прийняття їжі.

Ураховуючи викладене, **метою статті** є аналіз питання застосування заходів примусового годування в кримінальному процесі, а також опрацювання науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення правового регулювання застосування таких заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє констатувати обмежений обсяг наукових досліджень, які стосуються застосування заходів примусового годування в кримінальному процесі. Більшість наукових публікацій присвячено питанням примусового годування засуджених осіб. Зокрема, О. Джужа та І. Колб у статті «Примусове годування засуджених як засіб забезпечення їх особистої безпеки» аналізують норми чинного кримінально-виконавчого законодавства України, що регулюють питання примусового годування засуджених у виправних колоніях[2]. Окремі питання цієї проблематики були досліджені І. Богатирьовим, І. Копотуном, В. Василевичем та ін[3]. Питання примусового годування засуджених осіб в аспекті міжнародного права досліджувала Д. Лемпель[4]. Проблематиці судового переслідування за примусове годування у відповідності до Статуту Міжнародного кримінального суду присвячена робота С. Даял[5].

О. Бабаєва, О. Верхогляд-Герасименко та Є. Повзик розглянули нормативне регулювання та судову практику щодо примусового годування осіб, що тримаються під вартою, та засуджених осіб, а також етичні аспекти надання слідчим суддею дозволу на застосування заходів примусового годування[6][7]. В. Завтур проаналізував нормативну регламентацію процесуального порядку розгляду та вирішення слідчим суддею та судом клопотань про примусове годування осіб, які тримаються під вартою відповідно до Закону України № 2429-IX, оцінив якість відповідного законодавства та визначив можливих шляхів його удосконалення[8].

---

[1] Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 р. № 1133-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1133–2020-%D1%80#Text (дата звернення 06.04.2023).

[2] Джужа О. М., Колб І. О. 'Примусове годування засуджених як засіб забезпечення їх особистої безпеки' (2013) 3. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ 146–155.

[3] Джужа О. М. (ред) *Кримінально-виконавче право України: підруч*. 752; – *Запобігання правопорушенням у місцях позбавлення волі: навч. посіб*. (ПП Іванюк В. П., 2010) 244; Богатирьов І. Г. (ред) *Порівняльне кримінально-виконавче право: навч. посіб.* (Інститут кримінально-виконавчої служби, 2013) 140

[4] Jesse Lempel 'Force-Feeding Prisoners on a Hunger Strike: Israel as a Case Study in International Law' Harvard International Law Journal <https://harvardilj.org/2016/12/force-feeding-prisoners-on-a-hunger-strike-israel-as-a-case-study-in-international-law/> (дата звернення 06.04.2023).

[5] Sumer Dayal 'Prosecuting Force-feeding: An Assessment of Criminality under the ICC Statute' (September 2015) 13 (4) Journal of International Criminal Justice 693–716.

[6] Бабаєва О., Повзик Є. 'Примусове годування засуджених осіб та осіб, що тримаються під вартою: нормативне регулювання та судова практика' *Діджиталізація і безпека:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків 19 листопада 2020 р) 15–19.

[7] Бабаєва О. В., Верхогляд-Герасименко О. В., Повзик Є. В. 'Етичні та правові аспекти прийняття слідчим суддею, судом рішення про примусове годування засуджених та осіб, які тримаються під вартою'. (2022) 7 Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-7-8170>

[8] Завтур В. А. 'Процесуальний порядок розгляду та вирішення слідчим суддею та судом клопотань про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою: питання якості законодавства та перспектив його удосконалення' (2023) 1 Нове українське право 164–170. <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.1.21>

Такі фактори, як прийняття у липні 2022 р. Закону України від 19 липня 2022 р. № 2429-IX, невелика кількість вузькоспеціалізованих досліджень у галузі кримінального процесу, теоретико-прикладний характер зазначеної проблематики у своїй сукупності зумовили її актуальність та необхідність опрацювання в рамках окремої наукової статті.

Виклад основного матеріалу. Складність наукової розробки окресленої тематики полягає в тому, що проблема примусового годування пов'язана з набагато ширшими історіографічними передумовами, у тому числі історією медичної етики, ґендером, ліберальною політичною культурою держави, соціально-політичною спрямованістю діяльністю влади тощо.

Як вже було зазначено вище, відповідно до Основ законодавства про охорону здоров'я громадяни України зобов'язані піклуватись про своє здоров'я. Цей обов'язок корелюється з обов'язком держави – забезпечувати життєвий рівень населення, включаючи, зокрема, медичний догляд, який є необхідним для підтримання його здоров'я. Але трапляються випадки, коли особа з певних об'єктивних або суб'єктивних причин відмовляється від обов'язку піклуватися про своє здоров'я. Тоді держава зобов'язана реалізувати свої повноваження щодо охорони здоров'я. Якщо перевести цей ланцюг зобов'язань на особу, яка тримається під вартою і відмовляється від їжі, оголошує голодування, отримуємо таку послідовність дій (малюнок 1).

Малюнок 1

Висновок про необхідність застосування державою заходів примусового годування випливає з обов'язку держави вживати заходів щодо охорони здоров'я.

Конфлікт між правом особи на фізичну недоторканність та позитивним зобов'язанням держави, закріпленим у ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ, або Конвенція), самою Конвенцією не вирішується[1]. Крім того, «в попередній прецедентній практиці Комісія встановила, що примусове годування особи включає такі, що принижують гідність, елементи, які за певних обставин можуть розглядатися як заборонені статтею 3 Конвенції». Складність полягає також у тому, що обидві статті є найбільш фундаментальними положеннями Конвенції та не допускають відступів від зобов'язань.

Утім, рішення ЄСПЛ щодо тлумачення норм Конвенції є певним орієнтиром для держави, органи якої мають приймати рішення про застосування до особи заходів примусового годування, а науковці розглядають це питання як трансцендентне, глобальне, етичне,

[1] X against Federal Republic of Germany: Judgment European Court of Human Rights 05/07/1977 (application № 10565/83). URL: https://co-guide.org/jurisprudence/case-x-v-germany-application-no-770576 (дата звернення 06.04.2023).

відповідь на яке кожна юрисдикція дає самостійно[1].

Так, ЄСПЛ у рішенні по справі «Невмержицький проти України» (заява № 54825/00) від 12 жовтня 2005 р. (фінальне рішення) встановив порушення ст. 3 КЗПЛ щодо примусового годування особи та зазначив, що Суд повторює, що захід, продиктований із точки зору встановлених принципів медицини терапевтичною необхідністю, не може в принципі розглядатися як нелюдський і такий, що принижує гідність. Те ж саме можна сказати і про примусове годування, метою якого є рятування життя конкретної особи, що утримується під вартою, яка свідомо відмовляється від вживання їжі. Проте Суд має переконатися в тому, що існування такої медичної необхідності переконливо доведено. Крім того, Суд повинен пересвідчитися, що при прийнятті рішення про примусове годування було дотримано процесуальних гарантій. До того ж спосіб, у який заявника було піддано примусовому годуванню під час голодування, не повинен виходити за межі мінімального рівня жорстокості, встановленого практикою Суду згідно зі статтею 3 Конвенції[2].

В іншому рішенні по справі «Чорап проти Молдови» (Ciorap v. the Republic of Moldova) від 19 червня 2007 р. із приводу дотримання вимог ст. 3 Конвенції, що стосується примусового годування, Суд зазначив: міра, що має терапевтичну необхідність із точки зору загальноприйнятих принципів медицини, не може розглядатися в якості нелюдської і принижуючої гідність. Це стосується й примусового годування, яке спрямоване на порятунок життя учасника голодування. Однак Європейський суд повинен переконатися в тому, що (a) медична необхідність процедури належним чином установлена, (b) процедурні гарантії дотримані, (c) спосіб здійснення примусового годування не виходить за межі неминучого рівня жорстокості. Як і по справі «Невмержицький проти України», по цій справі ЄСПЛ досліджує зазначені критерії почергово. Також Суд звертає увагу, що коли систематичне примусове годування заявника не було зумовлено медичними показаннями, а, скоріше, мало на меті змусити його припинити протести і проводилося у спосіб, що завдає значний біль і приниження, такі дії можуть розглядатися виключно як тортури. В аналізованій справі Судом було визнано порушення ст. 3 Конвенції в частині порушення основних принципів, за якими примусове годування може розглядатися законним заходом[3].

У рішенні ЄСПЛ по справі «Раппаз проти Швейцарії» (Rappaz v. Switzerland) від 11 квітня 2013 р. наказ про примусове годування заявника було видано, коли стан його здоров'я почав викликати тривогу. Євросуд зазначив, що подібне положення має відповідати вимогам передбачуваності, чіткості та пропорційності. Відповідно, навіть якби рішення про примусове годування заявника було реалізоване, якби він не припинив голодування, не було б підстав стверджувати апріорі, що це призвело до того, що лікування перевищить мінімальний поріг жорстокості, передбачений статтею 3 Конвенції[4].

Наведені рішення дають можливість стверджувати, що фактично ЄСПЛ визначив критерії, або стандарти, які повинні бути враховані при вирішенні питання про застосування до особи, яка тримається під вартою, заходів примусового годування, а саме, держава має переконатися в тому, що:

а) медична необхідність процедури належним чином установлена;

б) процедурні гарантії дотримані;

в) спосіб здійснення примусового годування не виходить за межі неминучого рівня жорстокості.

Крім того, рішення держави про застосування заходів примусового годування має відповідати таким вимогам, як передбачуваність, чіткість та пропорційність.

Подібні умови законності застосування розглядуваного заходу запроваджені й Комітетом міністрів Ради Європи під час засідання 7 червня 2017 р., а саме:

– має бути переконливо доведено, що існує медична необхідність у примусовому годуванні особи;

[1] Penney Lewis 'Assisted Dying in France. The Evolution of Assisted Dying in France: A Third Way?' (Spring 2006) 14 (1) Medical Law Review 44–72.

[2] Nevmerzhitsky v. Ukraine: Judgment European Court of Human Rights 5 April 2005 (FINAL 12/10/2005) (Application no. 54825/00). URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001–68715%22]} (дата звернення 06.04.2023).

[3] Ciorap v. the Republic of Moldova: Judgment European Court of Human Rights 19 June 2007 (Application no. № 12066/02). URL: http://www.echr.ru/documents/doc/5632373/5632373.htm (дата звернення 06.04.2023).

[4] Rappaz v. Switzerland: Judgment European Court of Human Rights 11 April 2013 (application no. 73175/10). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-4325502-5181401%22]} (дата звернення 06.04.2023).

– органи влади дотримуються передбаченої законом процедури прийняття рішення про примусове годування;

– спосіб годування особи має відповідати принципам гуманізму[1].

Дотримання зазначених стандартів та вимог, на нашу думку, має забезпечити мінімізацію конфлікту між правом особи на фізичну недоторканність та обов'язком держави захистити право на життя за допомогою дій, що передбачені законом. А національне законодавство має бути побудоване відповідно до зазначених стандартів.

Історичні витоки проблеми примусового годування треба шукати у Великій Британії на початку XIX та XX століть. Саме тоді виник рух суфражисток[2], які досить часто використовували голодування під час перебування у в'язницях.

Міністерство внутрішніх справ Великої Британії у 1909 р. уперше заявило, що ув'язнених-суфражисток потрібно годувати проти їх волі, Уряд непохитно наполягав на тому, що «штучне годування» є гуманним і необхідним, щоб не дати нерозумним ув'язненим накласти на себе руки[3]. У подальшому твердження про те, що «штучне вигодовування» краще за самогубство, було висунуто у 1974 р. Міністерством внутрішніх справ на виправдання останнім годування учасників голодування PIRA проти їх волі[4]. Аналогічне обґрунтування доцільності «штучного вигодовування» наводить і американський уряд, наголошуючи, що це спосіб догляду за ув'язненими, процедура, яка запобігає членоушкодженню ув'язнених; така процедура безпечна, зберігає життя і відповідає стандартній практиці годування у лікарнях, навіть якщо вона дещо незручна[5]. На підтвердження цієї позиції була представлена офіційна статистика примусового годування у тюрмі Гуантанамо, яка підтверджувала, що примусове годування допомагає рятувати життя[6]. Водночас Всесвітня медична асоціація у 1975 р. офіційно оголосила примусове годування неетичним та рекомендувала уникати цієї процедури.

У цьому контексті насамперед треба звернутися до Мальтійської декларації стосовно тих, хто оголосив голодування. Ця Декларація закріплює такі основоположні тези: «втручання лікаря може порушити право пацієнта розпоряджатися собою»; «невтручання може привести до того, що лікар зіткнеться з трагедією смерті, яку можна було б запобігти» тощо. Однією із засад Декларації є повага до автономності. Зокрема, зазначається, не можна примусово надавати голодувальникам лікування, від якого вони відмовляються. Застосування, інструктаж або допомога в примусовому годуванні всупереч інформованій та добровільній відмові є невиправданим (п. 4). Примусове годування ніколи не є етично прийнятним. Навіть якщо воно має на меті отримання користі, годування, що супроводжується погрозами, примусом, силою чи використанням засобів фізичного обмеження, є формою нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження. Так само неприйнятним є примусове годування деяких затриманих із метою залякування або примусу інших голодуючих припинити голодування (п. 23)[7]. На наш погляд, пошук ідеального балансу між цими категоріями й є основним завданням держави та її органів під час прийняття рішення про застосування заходів примусового годування. Зрозуміло, що це завдання є надскладним і потребує ґрунтовного підходу.

Як це, коли тебе примусово годують? І які почуття від процедури? Ось як відповідає на ці запитання американська дослідниця і журналістка Т. Джілл: «Яким би гуманним не було майбутнє фізичне рішення, практика насильницького годування є і завжди буде зазіханням на права іншої людини на його власне тіло. Зрештою, вбити себе поза тюремними стінами – не злочин. На жаль, набагато простіше засунути трубку в чийсь шлунок, ніж вислухати його та подивитися, чи можна задовольнити його вимоги»[8].

---

[1] Council of Europe/ Committee of Ministers. 1310th meeting, 13–15 March 2018 (DH). H46–24 Nevmerzhitsky, Yakovenko, Logvinenko, Isayev and Melnik groups v. Ukraine (Application No. 54825/00. URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=090000168078bc5c (дата звернення 06.04.2023).

[2] *Примітка*. Йдеться про рух за надання жінкам однакових із чоловіками виборчих прав.

[3] Див. більш докладно: Suffragettes in Prison (Supply of Food). House of Commons Debates. 1909 October 6;, vol. 11 cols 1999–2002.

[4] Prisoner (Artificial Feeding). House of Commons Debates. 1974 January 30, vol. 868 cols 441–5.

[5] Howland Corinna. 'To Feed or Not to Feed: Violent State Care and the Contested Medicalization of Incarcerated Hunger Strikers in Britain, Turkey and Guantánamo Bay' (2013) 28(1) New Zealand Sociology 101–116. on p. 107.

[6] Rubenstein Leonard S. 'Medical Ethics at Guantánamo Bay Detention Centre and in the US Military: A Time for Reform'(2009 July 25) 374 Lancet 353–355.

[7] Мальтійська декларація стосовно тих, хто оголосив голодування (29.09.1992): Всесвітня медична асоціація (Всесвітня медична асоціація). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_333#Text (дата звернення 06.04.2023).

[8] Tweedie Jill. *Editorial. Guardian*. (1972 February) 21; 9.

Компаративістське дослідження нормативного регулювання означеної проблематики в законодавстві зарубіжних країн свідчить, що незважаючи на те, що Конвенцією не вирішується конфлікт між правом особи на фізичну недоторканність та позитивним зобов'язанням держави за ст. 2 Конвенції, «згідно із законодавством Німеччини цей конфлікт вирішено, адже дозволено примусове годування особи, що утримується під вартою, якщо через голодування ця особа зазнаватиме шкоди постійного характеру, і примусове годування є навіть обов'язковим у разі наявності очевидної небезпеки для життя особи. Оцінювання вищезазначених умов повинно проводитися відповідним лікарем, але остаточне рішення щодо примусового годування може бути прийняте тільки після отримання судового дозволу»[1].

Велика Британія зайняла шанобливу позицію стосовно автономії особи, що тримається під вартою, навіть ціною її власної смерті від голоду. Таке рішення було прийнято у 1994 р. відносно Дерека Роба (Secretary of State for the Home Department v. Robb). Незважаючи на те, що особі було поставлено діагноз «розлад психіки», Суд визнав, що «право особи визначати своє майбутнє цілком очевидно». Було зазначено, що принципи тілесної недоторканності та самовизначення мали перевагу над будь-якими можливими компенсаційними державними інтересами. Вирішуючи цю справу, Суд виділив чотири принципи: 1) тіло людини є непорушним; 2) побажання пацієнта повинні дотримуватися, якщо особа «перебуває у здоровому розумі»; 3) відмова від їжі не є самогубством, а повага до відмови не є сприянням самогубству; 4) компетентність прийняття рішення про відмову залежить від потрійного тесту, розробленого у справі Re C[2]. Цей тест включає в себе три ключові елементи: згода особи, упевненість у добровільності такої згоди, поінформованість особи про наслідки та умови згоди[3]. Зазначене рішення кардинально змінило підхід держави до вирішення питання про примусове годування, зокрема, воно замінило майже сторічний прецедент, за яким особа не могла заявити позов проти держави за напад у вигляді примусового годування, оскільки корона мала право «берегти життя ув'язнених» (Leigh v. Gladstone)[4].

У США підходи до вирішення цього питання розділилися залежно від штатів. Недивлячись на деякі розбіжності, більшість судів дозволяє примусове годування осіб за певних умов. Так, окружний округ Колумбія відмовився втручатися в діяльність державних органів попри подані позови, пояснивши, що примусове годування «розумно пов'язано із законними пенологічними інтересами» і, отже, може обмежувати права ув'язненого. Суд обґрунтував, що законні інтереси уряду тут полягають у «збереженні життів тих, хто знаходиться під вартою, і підтримці безпеки і дисципліни в слідчому ізоляторі».

В Ізраїлі – країні із постійно триваючим збройним конфліктом – проблема примусового годування осіб, які тримаються під вартою, набула специфічних ознак. Ситуація пов'язана із голодуванням палестинців, які були поміщені під варту, без належної правової процедури розгляду питання щодо законності їх затримання. Взяття цих осіб під варту «без суду» пояснюється необхідністю знешкодити загрозу національній безпеці. У зв'язку з оголошенням голодування палестинськими ув'язненими постало питання про застосування до них заходів примусового годування. Так, у 2015 р. законодавчий орган Ізраїлю прийняв закон про запобігання голодуванню (Prevention of Hunger-Strike Injuries), який став відповіддю на серію оголошень про голодування від осіб, які представляють загрозу національній безпеці. Зазначений закон дозволяє примусово годувати ув'язнених, які оголосили голодування, в тому числі шляхом введення зонду для годування. Але цей захід може бути застосований виключно за наявності таких умов: медична оцінка безпосередньої небезпеки для життя ув'язненого або ризик незворотної шкоди; розгляд справи судом за обов'язкової участі представника затриманої особи і комітету з медичної етики; можливість оскарження такого судового рішення[5].

[1] X against Federal Republic of Germany: Judgment European Court of Human Rights 05/07/1977 (application № 10565/83). URL: https://co-guide.org/jurisprudence/case-x-v-germany-application-no-770576 (дата звернення 06.04.2023).

[2] Consent: force-feeding of prisoners. *Madical Law Review.* 1995. # 3. Pp. 189–227.

[3] Re C (Adult: Refusal of Treatment) Great Britain. England. High Court of Justice, Family Division. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12041270/ (дата звернення 06.04.2023).

[4] Jesse Lempel 'Force-Feeding Prisoners on a Hunger Strike: Israel as a Case Study in International Law' Harvard International Law Journal <https://harvardilj.org/2016/12/force-feeding-prisoners-on-a-hunger-strike-israel-as-a-case-study-in-international-law/≥ (дата звернення 06.04.2023).

[5] – (дата звернення 06.04.2023).

Підводячи проміжний підсумок, зазначимо, що сьогодні примусове годування суперечить загальному прагненню до автономії пацієнтів, яке виникло приблизно у 80-х роках XX ст., коли пріоритетом стало право коматозних та інших груп пацієнтів мати можливість померти або відмовитися від їжі, якщо вони того забажають. Хоча, заради справедливості, зауважимо про проблему плюральності думок щодо трьох головних питань: а) примусове годування рівнозначне тортурам; б) етичний обов'язок тюремних лікарів – збереження життя; в) держава має право скасовувати медичні рішення про примусове годування ув'язнених, які відмовляються від їжі, задля збереження їх життя. Ці питання залишаються не вирішеними й досі.

Повертаючись до національних реалій, наголосимо на такому. ЄСПЛ неодноразово акцентував увагу на обов'язку держави забезпечити тримання ув'язненої особи в умовах, які відповідають принципу поваги до її людської гідності, належно забезпечити її здоров'я та добробут з огляду на практичні потреби ув'язнення. Ненадання належної медичної допомоги можуть трактувати як поводження, що суперечить ст. 3 КЗПЛ (рішення у справах «Кудла проти Польщі», «Пєтухов проти України», «Ухань проти України», «Хумматов проти Азербайджану». На наш погляд, здійснення заходів щодо годування особи у випадку, коли вона тримається під вартою і відмовляється від їжі, є складовою обов'язку держави забезпечити здоров'я ув'язненої особи. Однак здійснення таких дій має відповідати стандартам, про які зазначалося вище.

Визначаючись щодо правового регулювання примусового годування засудженого, вважаємо за доцільне звернутися до положень Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК). Так, відповідно до ч. 3 ст. 116 КВК примусове годування засудженого, який заявив про відмову від прийняття їжі, забороняється. Примусове годування може бути застосовано лише на підставі рішення суду, прийнятого за висновком лікаря, що засудженому загрожує розлад здоро'я стійкого характеру та існує очевидна загроза його життю. Особа, яка відмовилася від прийняття їжі, з моменту встановлення цього факту має перебувати під постійним наглядом лікаря. При підготовці висновку лікар, зважаючи на стан здоров'я засудженого, визначає вид примусового годування. Питання про застосування примусового годування вирішується судом у порядку, передбаченому законом. У КПК ці положення деталізуються, і згідно з ч. 4 ст. 539 клопотання (подання) про застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі, у виді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиночної камери) та про примусове годування засудженого розглядаються протягом 24 годин із моменту надходження відповідного клопотання (подання) до суду суддею одноособово.

Отже, наведеними статтями КВК та КПК передбачений порядок розгляду подання про примусове годування осіб, засуджених до позбавлення волі, в процесі виконання вироку суду. Водночас тривалий час залишалися не врегульованими питання примусового годування осіб, які ще не були засуджені, але при цьому трималися під вартою і відмовлялися від їжі.

Окремі аспекти цього питання врегульовані в постанові Кабінету Міністрів України «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Національної поліції» від 16 червня 1992 р. №336 (далі – Постанова). Зокрема, в цій Постанові регулюється порядок застосування норм харчування та норм заміни продуктів харчування визначеного кола осіб. Але підстави для застосування заходів примусового годування, сам порядок примусового годування, отримання дозволу на застосування таких заходів не врегульовано в досліджуваному документі[1]. До речі, втрата чинності Постанови відбудеться 1 січня 2024 р., і з цієї дати набуде чинності новий нормативний акт – постанова Кабінету Міністрів України «Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, місцях тимчасового тримання Державної прикордонної служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках для дітей та інших місцях тримання Національної поліції та спеціально відведених місцях для тимча-

[1] Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках та інших приймальниках Національної поліції: постанова Кабінету Міністрів України від 16 червня 1992 р. №336. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336–92-%D0%BF#Text (дата звернення 06.04.2023).

сового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки» від 27 грудня 2018 р. № 1150[1].

Зауважимо, що наведені нормативно-правові акти регулюють лише окремі аспекти досліджуваної тематики. З метою регламентації порядку застосування заходів примусового годування до Верховної Ради України у 2020 р. було подано проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування». У 2022 р. цей проєкт після внесення змін та доповнень було прийнято[2]. Зокрема, § 1 глави 18 КПК доповнено статтею 206^{-1} «Ухвала слідчого судді, суду про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою». Метою запровадження законодавчих змін є вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства в частині врегулювання процедури розгляду судами питання застосування заходів примусового годування засуджених та осіб, які тримаються під вартою та які відмовляються від їжі (оголошують про голодування).

Так, до підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою і який заявив про відмову від прийняття їжі, може бути застосоване примусове годування лише на підставі ухвали слідчого судді, суду. Застосування примусового годування без ухвали слідчого судді, суду забороняється. Клопотання про примусове годування підозрюваного або обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, та матеріали, якими воно обґрунтовується, подаються прокурором на підставі відомостей від установи попереднього ув'язнення, закладу охорони здоров'я до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого утримується особа, та повинно містити короткий виклад обставин, які передували відмові від їжі та голодуванню. До клопотання обов'язково додається висновок лікаря про те, що підозрюваному, обвинуваченому, який заявив про відмову від прийняття їжі, загрожує значне погіршення стану здоров'я та існує очевидна загроза його життю, що підтверджується відповідними медичними документами, які містять результати лабораторних, інструментальних та інших необхідних досліджень. Клопотання про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше 24 годин Із моменту його надходження до суду.

Про час і місце розгляду клопотання повідомляються прокурор, особа, стосовно якої вирішується питання про примусове годування, її захисник, керівництво відповідної установи попереднього ув'язнення, закладу охорони здоров'я, а в разі вирішення питання про примусове годування неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого – також батько або матір, усиновлювач або законний представник та відповідні служби у справах дітей.

Неприбуття в судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду клопотання, не перешкоджає проведенню розгляду, крім випадків, якщо участь таких осіб визнана слідчим суддею, судом обов'язковою або якщо особа повідомила про поважні причини неприбуття.

Розгляд клопотання про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого може бути проведений у режимі відеоконференції.

За клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, стосовно якого вирішується питання про примусове годування, або його захисника слідчий суддя, суд уповноважений викликати іншого лікаря для встановлення стану здоров'я підозрюваного, обвинуваченого та існування очевидної загрози його життю, спричиненої відмовою від прийняття їжі, та забезпечити лікарю можливість ознайомитися з матеріалами, якими обґрунтовується необхідність примусового годування. У такому разі слідчий суддя, суд відкладає розгляд клопотання на строк, необхідний для явки лікаря, але не більше ніж на 24 години.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про примусове го-

[1] Про норми харчування осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби, місцях тимчасового тримання Державної прикордонної служби, ізоляторах тимчасового тримання, приймальниках-розподільниках для дітей та інших місцях тримання Національної поліції та спеціально відведених місцях для тимчасового тримання (ізоляторах тимчасового тримання) Служби безпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1150. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150–2018-%D0%BF#Text (дата звернення 06.04.2023).

[2] Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування № 4324 від 05.11.2020. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=4324&conv=9 (дата звернення 06.04.2023).

дування підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, або про відмову від примусового годування, якщо прокурор не доведе наявність обставин, передбачених частиною другою цієї статті. Така ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку прокурором, підозрюваним, обвинуваченим чи його захисником. Подання апеляційної скарги зупиняє набрання ухвалою законної сили, але не зупиняє її виконання.

Строк дії ухвали про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, не може перевищувати 30 днів. У разі необхідності строк примусового годування може бути продовжений слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора та за наявності обставин, передбачених ч. 2 ст. 206^{-1} КПК.

Позитивно ставлячись до законодавчої ініціативи щодо нормативної регламентації процедури розгляду судами питання примусового годування осіб, які тримаються під вартою, вважаємо за необхідне висловити певні зауваження та пропозиції щодо удосконалення Закону № 2429-IX, які пропонуємо обговорити в рамках наукової дискусії:

1. У ч. 1 ст. 206^{-1} зазначено, що: «До підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою і який *заявив* про відмову від прийняття їжі, може бути застосовано примусове годування…». Водночас виникає низка запитань: в якій саме формі він має заявити про відмову від їжі (чи це можуть бути конклюдентні дії)? Яким чином така заява має бути оформлена та ким? Чи має бути це письмово або за допомогою технічних засобів зафіксовано? Як у подальшому підтвердити факт відмови особи від їжі?

2. Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 206^{-1}, не визначено коло суб'єктів, які вправі звертатися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Далі в абз. 7 ч. 3 цієї статті йдеться про те, що з клопотанням про продовження строку примусового годування може звернутися прокурор. Презюмується, що й у ч. 2 ст. 206^{-1} йдеться про прокурора, але це лише наша пропозиція до тлумачення обговорюваної норми, що має бути удосконаленою. Наприклад, до таких осіб також може бути віднесено керівника відповідної установи попереднього ув'язнення.

3. Частиною другою ст. 206^{-1} встановлено, що відповідне клопотання подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого утримується підозрюваний, обвинувачений. Водночас системний аналіз відповідних норм КПК, якими визначається підсудність розгляду клопотань, скарг до слідчого судді, дозволяє констатувати, що суб'єктом здійснення судово-контрольного провадження є слідчий суддя, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. Тому, на наш погляд, порядок визначення територіальної підсудності розгляду клопотань у межах судово-контрольного провадження потребує уніфікації.

4. У ч. 3 ст. 206^{-1} зафіксовано, що клопотання про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше 24 годин з моменту надходження такого клопотання до суду. Таке положення, на нашу думку, свідчить про терміновість розгляду означеного питання. Водночас поза увагою законодавця залишився строк, протягом якого у разі констатації факту існування очевидної загрози життю особи, спричиненої відмовою від прийняття їжі, відповідна службова особа (прокурор або керівник відповідної установи попереднього ув'язнення) зобов'язана звернутися до слідчого судді.

5. Відповідно до абз. 3 ч. 3 ст. 206^{-1} «Неприбуття в судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду клопотання, не перешкоджає проведенню розгляду, крім випадків, якщо участь таких осіб визнана слідчим суддею, судом обов'язковою або якщо особа повідомила про поважні причини неприбуття». Така нормативна конструкція, на наш погляд, не враховує, що клопотання розглядається стосовно підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а отже, *зазначені особи не прибувають, а їх доставляють.* Більше того, слідчий суддя, суд повинен забезпечити явку такої особи у випадку заяви відповідного клопотання.

6. В абз. 7 ч. 3 ст. 206^{-1} зазначається про строк дії ухвали про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого. Зокрема, вона не може перевищувати 30 днів. Але у разі необхідності строк примусового годування може бути продовжений слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора та за наявності обставин, передбачених ч. 2 ст. 206^{-1}. Постає питання про строк продовження дії ухвали: також на 30 днів або до припинення особою

голодування? Звісно, це питання має знайти свою відповідь у нормах закону.

На наш погляд, внесення відповідних коректив до КПК сприятиме удосконаленню нормативного забезпечення здійснення слідчим суддею кримінальної процесуальної функції у межах повноважень по застосуванню примусового годування підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Крім того, очікуваним результатом має стати забезпечення доступу медичних працівників до зазначених осіб і здійснення ними заходів щодо примусового годування[1].

Продовжуючи міркування, зауважимо, що належного правового регулювання потребує порядок примусового годування. Наведене обґрунтовується двома взаємопов'язаними чинниками: відсутність чітко визначеного у законодавстві порядку примусового годування, з одного боку, є приводом для маніпуляцій підозрюваного, обвинуваченого, який тримається під вартою, з метою отримання від адміністрації установ попереднього ув'язнення переваг під час тримання під вартою, затягування досудового чи судового розгляду кримінального провадження, а також маніпулювання судом з метою зміни запобіжного заходу внаслідок штучного погіршення стану здоров'я через голодування[2], з другого – створює передумови для зловживання слідчим, прокурором, адміністрацією установи попереднього ув'язнення своїми повноваження.

У цьому контексті інтерес становить нове рішення ЄСПЛ по справі «Яковлєв проти України» від 08.03.2023 р., у якому констатовано, що держава неналежним чином врегулювала ситуацію, пов'язану з голодуванням заявника, і піддала його жорстокому поводженню на порушення ст. 3 Конвенції; отже, має місце порушення цього конвенційного положення. Обґрунтовуючи свій висновок, Суд звернув увагу на такі важливі аспекти:

(а) відсутність будь-яких пояснень у медичному висновку про характер і неминучість ризику продовження голодування заявника для його життя, відсутність будь-якої потреби в його госпіталізації та його задовільний стан здоров'я, що дозволяє йому бути присутнім на судовому засіданні, вказують на те, що медична необхідність примусового годування заявника не була переконливо доведена (пп. 46, 47);

(б) залишення суддею без належної реакції пояснень заявника стосовно того, що він почувається добре і що він не розуміє, що змусило лікарів думати інакше, та надання дозволу на примусове годування без вивчення альтернативних засобів запобігання стверджуваному ризику для здоров'я заявника свідчить про неефективність судового контролю як процесуального захисту від зловживань за обставин цієї справи (п. 48);

(в) примусове годування заявника здійснювалося за відсутності будь-яких законодавчих норм щодо процедур, яких слід дотримуватися в таких випадках. Існування такого необмеженого розсуду для персоналу колонії щодо проведення примусового годування заявника разом із відсутністю будь-яких доказів того, як це насправді мало місце, є достатніми для Суду, щоб прийняти пояснення заявника про події, відповідно до якого він зазнав надмірного фізичного обмеження та болю[3] (п. 49);

(г) не проведення розслідування, направленого на з'ясування справжнього наміру та справжніх причин протесту ув'язнених (у тому числі заявника), які відмовились від їжі, а також ненадання обґрунтованої відповіді на їхні скарги та вимоги, зумовлює висновок, що примусове годування заявника фактично було спрямоване на придушення протестів у в'язниці (п. 50)[4].

Висновки. У статті проаналізовано питання застосування заходів примусового годування в кримінальному процесі, а також висунуто науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення правового регулювання під час застосування таких заходів. З цією метою досліджено низку рішень ЄСПЛ, національних та закордонних наукових джерел і нормативних актів, зокрема, детально вивчено Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо

[1] Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 р. №1133-р. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1133–2020-%D1%80#Text (дата звернення 06.04.2023).

[2] Щеннікова Г. 'Примусове годування засудженого – необхідність чи порушення прав людини?' <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/primusove-goduvannya-zasudzhenogo--neobhidnist-chi-porushennya-prav-lyudini.html> (дата звернення 06.04.2023).

[3] *Примітка*. Заявник описав цю процедуру у такий спосіб: йому надягли кайданки, руки за спиною тримали кілька офіцерів колонії; один з офіцерів колонії силою вставив заявнику спеціальну гумову трубку глибоко в горло, спричинивши йому сильний біль і змусивши його задихатися; весь процес тривав від тридцяти до дев'яноста хвилин.

[4] Yakovlyev v. Ukraine: Judgment European Court of Human Rights 08/03/2023 (application №42010/18). URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001–221265 (дата звернення 06.04.2023).

застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування» від 19 липня 2022 р. № 2429-IX та висунуто пропозиції щодо удосконалення цих положень.

У роботі розглянуто рішення Європейського суду з прав людини у справах «Невмержицький проти України» (заява № 54825/00), «Яковлєв проти України» (заява № 42010/18), «Чорап проти Молдови» («Ciorap v. Moldova») (заява № 12066/02). Наведені рішення дають можливість стверджувати, що фактично ЄСПЛ визначив критерії або стандарти, які повинні враховуватися при вирішенні питання про застосування до особи, яка тримається під вартою, заходів примусового годування, а саме, держава має переконатися в тому, що (а) медична необхідність процедури належним чином установлена, (б) процедурні гарантії дотримані, (в) спосіб здійснення примусового годування не виходить за межі неминучого рівня жорстокості. Крім того, рішення держави про застосування заходів примусового годування має відповідати таким вимогам, як передбачуваність, чіткість та пропорційність.

Окрім цього, в роботі досліджено досвід інших країн щодо застосування заходів примусового годування до осіб, які утримуються в місцях позбавлення волі, зокрема, досвід Німеччини, Великої Британії, Ізраїлю, США.

На завершення варто зазначити, що питання примусового годування засуджених та осіб, які тримаються під вартою та які відмовляються від їжі, потребують належного наукового супроводу, проведення фундаментальних досліджень. Це, на нашу думку, визначає напрями подальшої наукової розвідки, сутність яких становлять: 1) порядок фіксації факту відмови засудженим або підозрюваним, обвинуваченим, який тримається під вартою, від прийняття їжі, а також строки повідомлення про ці випадки відповідних суб'єктів; 2) чітка алгоритмізація дій лікаря щодо медичного нагляду за такими особами, а також умови надання таким особам необхідної медичної допомоги, у тому числі екстреної; 3) умови тримання засуджених та підозрюваних, обвинувачених, які тримається під вартою та відмовляються від прийняття їжі, а також застосування до них заходів примусового годування; 4) механізм взаємодії між установами, закладами охорони здоров'я, а також іншими суб'єктами, зокрема, прокурором, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини з питань, пов'язаних з відмовою засудженого, підозрюваного або обвинуваченого, який тримається під вартою, від прийняття їжі, та ін.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Council of Europe. Committee of Ministers. 1310th meeting, 13–15 March 2018 (DH). H46–24 Nevmerzhitsky, Yakovenko, Logvinenko, Isayev and Melnik groups v. Ukraine (Application No. 54825/00. URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=090000168078bc5c (in English).
2. WMA declaration of Malta on hunger strikers: Adopted by the 43 rd World Medical Assembly, St. Julians, Malta, November 1991 (in English).
3. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 veresnia 2020 r. № 1133-r. Pro zatverdzhennia planu priorytetnykh dii Uriadu na 2020 rik. [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 9, 2020 No. 1133 On approval of the Government's priority action plan for 2020] (in Ukrainian).
4. Pro normy kharchuvannia osib, yaki trymaiutsia v ustanovakh vykonannia pokaran, slidchykh izoliatorakh Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby, izoliatorakh tymchasovoho trymannia, pryimalnykakh-rozpodilnykakh ta inshykh pryimalnykakh Natsionalnoi politsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 chervnia 1992 r. № 336 [On the food standards of persons held in penal institutions, pretrial detention centers of the State Criminal Enforcement Service, temporary detention centers, reception centers and other reception centers of the National Police: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine] (in Ukrainian).
5. Pro normy kharchuvannia osib, yaki trymaiutsia v ustanovakh vykonannia pokaran ta slidchykh izoliatorakh Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby, mistsiakh tymchasovoho trymannia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby, izoliatorakh tymchasovoho trymannia, pryimalnykakh-rozpodilnykakh dlia ditei ta inshykh mistsiakh trymannia Natsionalnoi politsii ta spetsialno vidvedenykh mistsiakh dlia tymchasovoho trymannia (izoliatorakh tymchasovoho trymannia) Sluzhby bezpeky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2018 r. № 1150 [About the nutrition standards of persons detained in penal institutions and investigative detention centers of the State Criminal Enforcement Service, temporary detention centers of the State Border Guard Service, temporary detention centers,

distribution reception centers for children and other places of detention of the National Police and specially designated places for temporary detention (detention centers) of the Security Service: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine] (in Ukrainian).
6. Proiekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo zastosuvannia do zasudzhenykh ta osib, yaki trymaiutsia pid vartoiu, zakhodiv prymusovoho hoduvannia (2020) [Draft Law on Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine on the Application of Forced Feeding Measures to Convicts and Detainees] (in Ukrainian).
7. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 veresnia 2020 r. № 1133-r. Pro zatverdzhennia planu priorytetnykh dii Uriadu na 2020 rik [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 9, 2020 No. 1133 On approval of the Government's priority action plan for 2020] (in Ukrainian).

Cases

8. Nevmerzhitsky v. Ukraine: Judgment European Court of Human Rights 5 April 2005 (FINAL 12/10/2005) (Application no. 54825/00). URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001–68715%22]} (in English).
9. Ciorap v. the Republic of Moldova: Judgment European Court of Human Rights 19 June 2007 (Application no. № 12066/02). URL: http://www.echr.ru/documents/doc/5632373/5632373.htm (in English).
10. Rappaz v. Switzerland: Judgment European Court of Human Rights 11 April 2013 (application no. 73175/10). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-4325502-5181401%22]} (in English).
11. X against Federal Republic of Germany: Judgment European Court of Human Rights 05/07/1977 (application № 10565/83). URL: https://co-guide.org/jurisprudence/case-x-v-germany-application-no-770576 (in English).
12. Yakovlyev v. Ukraine: JUDGMENT European Court of Human Rights 08/03/2023 (application № 42010/18). URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001–221265 (in English)
13. Re C (Adult: Refusal of Treatment) Great Britain. England. High Court of Justice, Family Division. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12041270/ (in English).Rubenstein Leonard S. Medical Ethics at Guantánamo Bay Detention Centre and in the US Military: A Time for Reform. Lancet. 2009 July 25; 374:353–355 (in English).

Bibliography

Edited books

1. Dzhuzhi O (red) *Kryminalno-vykonavche pravo Ukrainy: pidruch* [Criminal and executive law of Ukraine] (Atika, 2010) (in Ukrainian).
2. – *Zapobihannia pravoporushenniam u mistsiakh pozbavlennia voli: navch. Posib* [Prevention of offenses in places of deprivation of liberty] (Lutsk, 2010) (in Ukrainian).
3. Bohatyrov I (red) *Porivnialne kryminalno-vykonavche pravo: navch. posib.* [Comparative criminal law] (Instytut kryminalno-vykonavchoi sluzhby, 2013) (in Ukrainian).

Journal articles

4. Consent: force-feeding of prisoners. (1995) 3 Madical Law Review. 189–227 (in English).
5. Howland Corinna 'To Feed or Not to Feed: Violent State Care and the Contested Medicalization of Incarcerated Hunger Strikers in Britain, Turkey and Guantánamo Bay' (2013) 28 (1) New Zealand Sociology 101–116 (in English).
6. Jesse Lempel 'Force-Feeding Prisoners on a Hunger Strike: Israel as a Case Study in International Law' Harvard International Law Journal <https://harvardilj.org/2016/12/force-feeding-prisoners-on-a-hunger-strike-israel-as-a-case-study-in-international-law/≥ (in English).
7. Penney Lewis 'Assisted Dying in France. The Evolution of Assisted Dying in France: A Third Way?' (Spring 2006) 14 (1) Medical Law Review 44–72 (in English).
8. Prisoner (Artificial Feeding). House of Commons Debates. 1974 January 30, vol. 868 cols 441–5 (in English).
9. Suffragettes in Prison (Supply of Food). House of Commons Debates. 1909 October 6;, vol. 11 cols 1999–2002 (in English).
10. Sumer Dayal 'Prosecuting Force-feeding: An Assessment of Criminality under the ICC Statute' (September 2015) 13 (4) Journal of International Criminal Justice 693–716 (in English).
11. Tweedie Jill 'Editorial. Guardian' (1972 February) 21; 9 (in English).
12. Dzhuzha O, Kolb I 'Prymusove hoduvannia zasudzhenykh yak zasib zabezpechennia yikh osobystoi bezpeky' [Forced feeding of convicts as a means of ensuring their personal safety] (2013) 3 Naukovyi visnyk natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav S. 146–155 (in Ukrainian).
13. Babaieva O, Verkhohliad-Herasymenko O, Povzyk Ye 'Etychni ta pravovi aspekty pryiniattia slidchym suddeiu, sudom rishennia pro prymusove hoduvannia zasudzhenykh ta osib, yaki trymaiutsia pid vartoiu' [Ethical and legal aspects of decision-making by the investigating judge and the court on forced feeding of convicts and persons

in custody] (2022) 7 Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriia: «Iurydychni nauky» https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-7-817 (in Ukrainian).

14. Zavtur V 'Protsesualnyi poriadok rozghliadu ta vyrishennia slidchym suddeiu ta sudom klopotan pro prymusove hoduvannia pidozriuvanoho, obvynuvachenoho, do yakoho zastosovano zapobizhnyi zakhid u vyhliadi trymannia pid vartoiu: pytannia yakosti zakonodavstva ta perspektyv yoho udoskonalennia' [Procedural procedure for consideration and resolution by the investigating judge and the court of requests for forced feeding of the suspect, the accused, to whom a preventive measure in the form of detention was applied: the issue of the quality of the legislation and prospects for its improvement] (2023) 1 Nove ukrainske pravo 164–170 <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.1.21> (in Ukrainian).
15. Shchennikova H. Prymusove hoduvannia zasudzhenoho – neobkhidnist chy porushennia prav liudyny? [Forced feeding of a convict – necessity or violation of human rights?] (in Ukrainian).

Conference paper

16. Babaieva O, Povzyk Ye 'Prymusove hoduvannia zasudzhenykh osib ta osib, shcho trymaiutsia pid vartoiu: normatyvne rehuliuvannia ta sudova praktyka' [Forced feeding of convicted persons and persons in custody: normative regulation and judicial practice] *Didzhytalizatsiia i bezpeka: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (*Kharkiv, 2020) (in Ukrainian).

Туманянц А. Р., Демура М. І.
До питання про застосування заходів примусового годування в кримінальному процесі

У статті проаналізовано питання застосування заходів примусового годування в кримінальному процесі, а також висунуто науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення правового регулювання застосування таких заходів. З цією метою досліджено низку рішень ЄСПЛ, національних та закордонних наукових джерел і нормативних актів, зокрема, детально вивчено Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування» від 19 липня 2022 р. № 2429-IX.

У роботі проаналізовано рішення Європейського суду з прав людини у справах «Невмержицький проти України» (заява № 54825/00), «Яковлєв проти України» (заява № 42010/18), «Чорап проти Молдови» («Ciorap v. Moldova») (заява № 12066/02). Наведені рішення дають можливість стверджувати, що фактично ЄСПЛ визначив критерії або стандарти, які повинні бути враховані при вирішенні питання про застосування до особи, яка тримається під вартою, заходів примусового годування, а саме, держава має переконатися в тому, що (а) медична необхідність процедури належним чином установлена, (б) процедурні гарантії дотримані, (в) спосіб здійснення примусового годування не виходить за межі неминучого рівня жорстокості. Крім того, рішення держави про застосування заходів примусового годування має відповідати таким вимогам, як передбачуваність, чіткість та пропорційність.

Окрім цього, в роботі досліджено досвід інших країн щодо застосування заходів примусового годування до осіб, які утримуються в місцях позбавлення волі, зокрема, досвід Німеччини, Великої Британії, Ізраїлю, США.

Ключові слова: *примусове годування, примусові заходи, підозрюваний, тримання під вартою, катування.*

Tumaniants A. R., Demura M. I.
On the issue of the use of force-feeding measures in criminal proceedings

The article analyzed the issue of the use of force-feeding measures in the criminal process, as well as putting forward scientifically based proposals for improving the legal regulation of the use of such measures. For this purpose, a number of ECtHR decisions, national and foreign scientific sources and normative acts were studied. The Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal Procedural Code of Ukraine Regarding the Application of Forced Feeding Measures to Convicts and Detainees» dated July 19, 2022 No. 2429-IX was studied in detail. Having a positive attitude to the legislative initiative regarding the normative regulation of the procedure for consideration by the courts of the issue of forced feeding of persons kept in custody, in the article we express certain comments and questions regarding Law No. 2429-IX.

The paper analyzed the decisions of the European Court of Human Rights in the cases «Nevmerzhitskyi v. Ukraine» (application No. 54825/00), «Yakovlev v. Ukraine» (application No. 42010/18), «Ciorap v. Moldova») (application No. 12066/02). The cited decisions make it possible to argue that the ECtHR has in fact defined the criteria or standards that

must be taken into account when deciding whether to force-feed a person in custody, namely, the state must satisfy itself that (a) medical necessity procedures are properly established, (b) procedural safeguards are observed, (c) the method of force-feeding does not exceed the unavoidable level of cruelty. In addition, the state's decision to apply force-feeding measures must meet such requirements as predictability, clarity and proportionality.

In addition, the work explored the experience of other countries regarding the use of force-feeding measures to persons held in prisons, in particular, the experience of Germany, Great Britain, Israel, and the United States.

Key words: *forced feeding, coercive measures, suspect, detention, torture.*

Стаття надійшла до редакції:20.04.2023 р.
Прийнята до друку: 10.05.2023 р.